

Uherská tažení Vladislava II. očima Ioanna Kinnama a Vincencia

MARTIN ŠORM

Období panování Přemyslovce Vladislava II. je dnes pro badatele v mnoha ohledech nesmírně přitažlivé. Nabízí pohled na počátky velké církevní reformy, státní a diplomatické zrání, zárodky českého rytířství a šlechty, s čímž souvisí i několik dobrodružných vojenských výprav. Citelný nedostatek pramenů nám přitom většinou nedovoluje než sledovat, zda jsou podklady pro naše představy o Čechách vrcholného středověku jen více či méně chudé. Přesto je však stále čím se zabývat – způsobů čtení a čtenářů je více než dochovaných textů.

Ioannes Kinnamos i Vincencius, vzdělaní historici z konce 12. století, po sobě zanechali zajímavá historická díla. První z nich je sepsal snad mezi léty 1180–1182 jako možná dočasně z administrativy vyloučený konstantinopolský úředník, ten druhý psal asi o deset let dříve v pražské kapitule u sv. Víta.¹ Oba texty jsou dnes samy o sobě velmi dobře známy, jen málo však byly dosud čteny vedle sebe.² Přitom vznikly v téže době a mnohdy pojednávají o tomtéž. V prvé řadě je shodný jejich cíl – oslavit a zařadit do dějin spásy křesťanského kosmu panovníky, v jejichž blízkosti oba autoři pobývali a za jejichž vítězství a zdárné nastolování světového řádu se modlili. Zatímco však Manuel Komnenos byl římským (byzantským) císařem, dědicem Justiniána, Konstantina, ba Augusta, statečný rek, ambiciózní teolog,

1) Stručné informace o obou autorech a jejich dílech předkládané zde v úvodu čerpají z předmluvy a poznámek k anglickému překladu Kinnamovy kroniky (Charles M. BRAND, *Deeds and Acts of John and Manuel Comnenus by John Kinnamos*, New York 1976), respektive z nové syntetické práce Anny KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku*, Brno 2010.

2) Jako nejpečlivější čtenář se jeví stále Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I/2*, Praha 1913, zvl. pozn. na s. 941–944, ale i 825–827.

čestný rytíř i spravedlivý soudce, Přemyslovec Vladislav II. zůstává „jen“ českým králem-rytířem, skvělým, leč přesto žijícím jakoby ve stínu Fridricha Barbarossy. Srovnávat propagandistické ambice císaře Manuela a knížete či krále Vladislava II. pochopitelně nemá smysl, neboť jejich výchozí pozice i hrací pole byly zcela odlišné, na druhou stranu naprosto srovnatelná je nadšená ochota jejich oddaných životopisců vymalovat je těmi nejjasnějšími barvami.

Hlavním zájmem Ioanna Kinnama i kanovníka Vincencia jsou válečná tažení, na nichž mohli jejich hrdinové předvést své umění, božské nadání vládnout, mýtit zlo a nastolovat mír. Metody, jichž oba pisatelé užívali k znázornění síly a odvahy „svého“ panovníka, jsou si i v těch nejmenších detailech blízké. Jak Manuel, tak Vladislav se například neváhají několikrát sami vrhnout do rozbouřených říčních vod pro záchranu vlastních vojáků či pro povzbuzení váhavců.³ Navíc Vincencius i Kinnamos se mnohých následně popisovaných vojenských výprav osobně účastnili, o čemž nám místy podávají i pozoruhodné okrajové zprávy, většinou nesvědčící o jejich přílišné udatnosti.⁴ Jako by rétoricky skromní intelektuálové zatoužili stát se pro příští věky přece jen alespoň malou součástí velkých dějin. Nebylo by však namístě čekat od nich výraznou bojechtivost. Vynikali v něčem jiném – v umění zformovat obsáhlý a propracovaný, gradující a smysluplný text. Jemná konstrukce jejich děl vytvářela žádoucí obraz ještě jemnějšího světa, který si přáli coby loajální úředníci vykreslit. Ačkoliv je téměř jisté, že jak v Kinnamově, tak i ve Vincenciově případě se nám dochovaly první, ne zcela vybroušené verze jejich děl,⁵ i tak texty prosvítá ucelená a jasná koncepce.

Především v práci Ioanna Kinnama je patrné, že autor cílevědomě směřoval celým svým vyprávěním k tragickému roku 1176, kdy se odehrála jedna z největších katastrof v byzantských dějinách, bitva proti vojskům Kiliče Arslana II. u Myriokefalonu. Celým Kinnamovým textem se nese řada narážek na porušování slibů složených císaři, ba občas se objeví i přímý vstup autorův odkazující na hroznou záležitost, o níž ještě bude řeč.⁶ S tím souvisí další, tentokrát pro nás neblahá vnější podobnost obou děl. Dochovaný text díla Ioanna Kinnama totiž končí těsně před zmíněnou bitvou, na začátku sedmé knihy jeho spisu. Zbytek je ztracen. Vincenciovo dílo také není dochováno ve své úplnosti, té však pravděpodobně ani nikdy nebylo dosaženo.

3) Srov. např. *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. Augustus MEINECKE, Bonn 1836 (dále jen KINNAMOS) s. 221; FRB II, ed. Josef EMLER, Praha 1874 (dále jen VINCENCIUS, není-li uvedeno jinak), s. 424 a 430.

4) Srov. např. KINNAMOS, s. 221; VINCENCIUS, s. 432.

5) U Kinnama o tom svědčí především četnost narážek na informace, jež měl autor čtenáři prý již dříve sdělit, leč bohužel tak neučinil; u Vincencia je důkazem již samotná neukončenost jeho spisu.

6) Srov. např. KINNAMOS, s. 207. Roku 1161 seldžucký sultán Kilič Arslan II. dorazil do Konstantinopole, aby s císařem urovnal předešlé spory. Při velkolepé ceremonii a za bouřlivých oslav mu složil přísahu věrnosti a stal se tak nadlouho prostředníkem mezi Manuelem a ostatními tureckými emíry. Nenadále zemětřesení však náhle spolu s rozhořčeným patriarchou Lukášem důrazně varuje před vpuštěním muslimského spojence do chrámu Boží Moudrosti. Za patnáct let přece, jak Kinnamos již dobře ví, tentýž Kilič Arslan II. Byzanc zradí.

Ač se námi zkoumaní pisatelé, zdá se, nikdy osobně nesetkali, jejich vyprávění (stejně jako oba jejich hrdinové) se na několika místech stýkají. Pokud toužíme udělat si poněkud konkrétnější představu o české účasti v byzantsko-uherských válkách v šedesátých letech 12. století, nezbývá nám než podrobit Kinnamův a Vincenciův text detailní analýze a komparaci. Na následujících stránkách navrhuji pozměnit dosavadní představy o činech Vladislava II., jež byly dosud tradovány pod až přílišným vlivem Vincenciovým. Zavádíme také o několik dalších postřehů z Kinnamova textu, zajímavých především z hlediska naratologického. Mimo to si ale rovněž ukážeme, jaký prostor vůbec ve svých knihách byzantský historik Čechům a jejich státu věnoval. Nejprve si ale přiblížme relativně komplikované hrací pole, na němž se bude rekonstruovaný příběh odvíjet.

Konflikt v Uhrách očima Kinnamovým

Jedním z velkých politických cílů císaře Manuela Komnena bylo ovládnutí Jaderského moře kvůli snazší aktivní obraně proti nájezdům sicilských Normanů. Zatímco v Itálii jeho úsilí přílišné výsledky nepřinášelo, na východním pobřeží soustavně a velmi úspěšně získával kontrolu nad dalmatskými přístavy a jejich zázemím. V obou případech se ovšem velice těsně střetával se zájmy Fridricha Barbarossy.⁷ Přes Balkán vedla jediná pozemní cesta křižáckých vojsk do nitra Řecka, zpevnění dunajské hranice Byzance bylo tudíž pro Manuela jedním z hlavních úkolů. Čilý stavební ruch v pevnostech Bělehrad a Braničevo tento fakt jenom dokládá.⁸ Dále bylo nutno se postavit separatismu srbských knížat, která stejně jako uherské krále čas od času podplatili vyslanci sicilských Normanů. Samotné Uhry pak tvořily jakousi nárazníkovou zónu mezi sférami vlivu obou říší. Ani jeden císař neměl ve skutečnosti zájem na úplné lenní svrchovanosti nad uherským králem, neboť oboustrannost takového vztahu by jej nutila zavázat se k přímé ochraně Uher před vojsky jeho imperiálního rivala.⁹ Obě říše zde však soupeřily o vliv, což usnadňoval dosud nepevný vnitřní charakter arpádovského státu, jehož okrajové části podléhaly stejnému lokálnímu štěpení jako např. zmíněné Srbsko či Bosna. Abychom dokreslili význam Uher pro komnenovskou politiku, dodejme jen, že císař Manuel byl po matce vlastně uherského původu, neboť jeho otec Ioannes II. jej roku 1118 zplodil se svou uherskou chotí Piroškou-Irenou. Fridrich Barbarossa naopak ve spolupráci se svými dalšími středoevropskými spojenci

7) K celému dlouhodobému konfliktu obou císařů i k jinde občas užívanému, leč poněkud schematickému označení tohoto vrcholně středověkého východo-západního konfliktu jako „studená válka“ viz Paul MAGDALINO, *The Empire of Manuel I. Komnenos*, Cambridge 1993, zvl. s. 102.

8) Srov. Paul STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier*, Cambridge 2000, s. 241–245.

9) K tomu srov. Paul STEPHENSON, *Manuel I. Comnenus, the Hungarian crown and the „feudal subjection“ of Hungary, 1162–1167*, *Byzantinoslavica* 57, 1996, s. 33–59. Obecný přehled podává Ferenc MAKK, *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest 1989. Doloženy jsou však i soudobé touhy Byzantinců po svrchovanosti nad ostřihomskou stolicí (srov. Robert BROWNING, *A New Source on Byzantine-Hungarian Relations in the Twelfth Century*, *Balkan Studies* 2:2, 1961, s. 173–214, zvláště pak s. 180 komentující pasáže z inauguračního projevu Michaela z Anchiálu (edice pramene tamtéž, s. 203, 569–571).

usiloval o narušení dosavadního spojení uherských panovníků s papežem Alexandrem III.¹⁰

Když zemřel koncem května 1162 uherský král Géza II., vydal se proto Manuel dle vyprávění Ioanna Kinnama z Konstantinopole na sever, neboť v otázce nástupnictví na arpádovský královský trůn nebylo úplně jasno.¹¹ Zesnulý král měl dva bratry, Ladislava (II.) a Štěpána (IV.), a dva syny, Štěpána (III.) a Bělu (III.), a protože do této doby nebylo v Uhrách přesně stanoveno, jakým způsobem se má předávat královská moc (obdobné problémy bude řešit český Vladislav II. za deset let), jednotlivé frakce v zemi podporovaly své favority, neschopny se dohodnout na jediném kandidátu. Géza II. se totiž v rozporu s dosavadními zvyklostmi,¹² které v souladu s nomádskými tradicemi dávaly větší šance bratrům a bratrancům zesnulého vládce, rozhodl prosazovat primogenituru, a proto ještě za svého života dal roku 1152 zvolit synka Štěpána (III.) králem. Jeho strýcové Ladislav (II.) a Štěpán (IV.) tehdy snad dostali do správy území na okraji země. Později ale Uhry opustili a oba, zvláště však mladší z nich Štěpán (IV.), navázali úzké kontakty s konstantinopolským dvorem. Štěpán (IV.) se dokonce roku 1158 stal coby ženich císařovy neterě Marie¹³ členem široké komnenovské rodiny a pravděpodobně se také odklonil od latinské církve k ortodoxii.

Zatímco severní Uhry, kde ostrřihomský arcibiskup Lukáš korunoval Štěpána III. králem, byly jednoznačně součástí latinského světa (Géza II. býval významným spojencem papeže Alexandra III.) a je to jistě právě tato oblast, o níž Kinnamos později hovoří jako o té „uprostřed západních národů“,¹⁴ na jihu byla situace komplikovanější. Značná část populace kolem pravoslavné metropole v Báci a arcibiskupství v Kaloči se klonila k ortodoxii a místní velmožové podporovali Štěpána IV., korunovaného právě báčským metropolitou. Co více, teprve patnáctiletý Štěpán III. byl i ze severních Uher brzy vyhnán. Došlo ke kompromisnímu nastolení jeho strýce Ladislava II., neboť uherským magnátům bylo jistě zřejmé, že Gézův syn se zatím na trůnu neudrží. Královna vdova se s malým synkem Štěpánem III. vydala do Rakous k Jiřímu Jasomirgottovi, kontakty navázala i s českým Vladislavem II.¹⁵ Bratr nového krále Ladislava II. a v podstatě Byzantinc Štěpán IV. získal dle Kinnamovy zprávy titul *urum*, což vyjadřovalo jeho právoplatný nárok na trůn v případě

10) Vedle českého krále Vladislava II. šlo o Otakara III. Štýrského a rakouského vévodu Jindřicha Jasomirgotta, kteří nejen v konfliktu s papežem stáli na císařské straně. Viz V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/2*, s. 938–939.

11) KINNAMOS, s. 202. Datovat budu následující události v souladu s P. Stephensonem – tedy vše o rok později, než jak se rozhoduje např. V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/2*, v poznámkách na s. 942–944. Domnívám se, že klást Vladislavovo tažení k roku 1164 (tak např. i Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí. 1034–1198*, Praha 2007, s. 261) lépe odpovídá rytmu pohybů císaře Manuela. Ať se však další bádání přikloní k jakékoli dataci, za zásadní nyní považují spíše zamyšlení nad chronologií relativní a nad samotným průběhem událostí v Uhrách.

12) Srov. KINNAMOS, s. 203.

13) Tato Marie, dcera sebastokratora Izáka, se mohla stát spojovacím článkem mezi Štaufy a Komnenovci, pokud by však němečtí vyslanci byli při jednáních v polovině padesátých let rozhodnější. Srov. Ferdinand OPLL, *Fridrich Barbarossa*, Praha 2001, s. 285.

14) KINNAMOS, s. 214.

15) Srov. VINCENCIUS, s. 454–455.

Ladislavovy smrti.¹⁶ Ta svým nečekaně brzkým příchodem již 14. ledna 1163 zmařila všechny vyhlídky na udržení křehké stability v zemi.

Ioannes Kinnamos při líčení těchto událostí považuje za nezbytné ihned nastítnit charakter Ladislava bratra Štěpána IV.,¹⁷ a to se zjevným cílem vyvolat u čtenáře při setkání s touto postavou od počátku negativní dojem. Činí tak podobně jako například u Fridricha Barbarossy, v jehož případě je to však pro jeho dlouhodobě nepřátelský postoj k Manuelovi mnohem srozumitelnější.¹⁸ Pravoslavný Štěpán IV. byl však manželem Manuelovy neteře a jeho dlouhodobým spojencem. Jak se ale později ukázalo, stal se v běhu složité diplomatické hry pro byzantskou stranu přebytečným, což Kinnama dle mého názoru vedlo ke zpětnému odůvodňování a omlouvání. Je proto již takřka od první zmínky raději popisován jako zbrklý, tvrdohlavý a pro vládu ne zcela vhodný. Domnívám se, že jsme zde skutečně svědky úporné snahy dvorského historika vysvětlit nějak čtenáři pozdější přeorientování byzantské diplomacie na Štěpánova synovce Bélu (III.), mladšího bratra Štěpána III.

Vraťme se však z Kinnamovy pracovny do neklidného Podunají. Ostrihomský arcibiskup Lukáš odmítl ortodoxního pretendenta korunovat, 27. ledna 1163 to tedy učinil jeho kaločský kolega.¹⁹ Nový král Štěpán IV., který doposud jako *urum* spravoval území na jihu Uher, tj. oblast, na níž Manuelovi nejvíce záleželo a kde měli zároveň oba velmi silnou podporu, se nyní vydal na sever do královského paláce v Ostrihomi. Zde se však setkal s velkým odporem kléru, loajálního k papeži Alexandru III. a neochotného smířit se s odlišností králova vyznání. Loajální nebyli ani místní světští předáci, kterým se nelíbila přílišná králova závislost na Byzanci. A odpor se zvedl i v zahraničí. Překvapivý nebyl u Fridricha Barbarossy, v případě srbského Desy, který povstal proti komnenovské nadvládě, se však jevil jako zrada. Již v únoru byl u Székesfehérváru nový král Štěpán IV. poražen a přinucen uprchnout ze země. Na uvolněné místo se mohl opět vrátit jeho mladičkový synovec Štěpán III.

Štěpán IV. se nejprve jakožto zavržený, leč právoplatný seniorátní kandidát na uherský trůn se žádostí o pomoc překvapivě obrátil k Fridrichu Barbarosovi.²⁰ I když jej tento odmítl, byl daný Štěpánův krok pro byzantskou stranu propříště dostatečným varováním, aby raději neúspěšného Arpádovce podporovala i ve chvílích, kdy to již nebylo zcela v souladu s jejími aktuálními geopolitickými zájmy.

Druhým důvodem, proč se císař Manuel po převratu v Uhrách vypravil roku 1163 na Balkán, byla ztráta vlivu v jejich strategicky důležité jihozápadní části, jež

16) KINNAMOS, s. 203.

17) KINNAMOS, s. 211.

18) KINNAMOS, s. 71, kde se se „zákeřným a divokým“ Barbarosou v Kinnamově textu poprvé setkáváme. Coby mladý synovec Konráda III. se roku 1147 účastní druhé křuciáty. To francouzský král Ludvík VII. je líčen mnohem pozitivněji (s. 82), ačkoliv to byl právě on, kdo později spolu se sicilskými Normany osnoval protibyzantskou alianci. Důvodem Kinnamova kladného hodnocení je v tomto případě zřejmě fakt, že právě roku 1180, kdy s nejvyšší pravděpodobností pracoval již na svém spisu, se uskutečnily zásnuby mezi Ludvíkovou dcerou Agnès a prvním Manuelovým synem Alexiem (* 1169), do něhož vlastenecký historik vkládal všechny naděje impéria. Srov. Ch. M. BRAND, *Deeds and Acts*, s. 4.

19) Srov. P. STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier*, s. 249–250.

20) Srov. P. STEPHENSON, *Manuel I. Comnenus, the Hungarian crown*, s. 50.

tvořila přístupovou oblast k přímořské urbanizované Dalmácii.²¹ Tam doposud hájil byzantské zájmy právě Štěpán IV. coby *urum*. Jedná se o Frangochorion (Fruška Gora) mezi řekami Sávou a Drávou a snad i o část Vojvodiny severně od Dunaje, okolo pravoslavné Báče.²² Není bez zajímavosti, že Ioannes Kinnamos, vzdělaný byzantský úředník, který se později (1165) sám výpravy do Uher účastnil, hovoří o řekách Sávě a Dunaji jako o jednom jediném veletoku pramenícím v Alpách, který se rozděluje a u Bělehradu zase slévá, takže vytváří jakýsi veliký ostrov.²³ Byl to tedy tento „ostrov“ a část dnešní Vojvodiny, kde Manuel Komnenos usiloval o zachování majoritního vlivu. Na vnitřní politice v samotných Uhrách mu v podstatě tolik nezáleželo.

Uprchlý Štěpán IV. se s postupujícím Manuelem setkal v Serdice (Sofie), o čemž nás také zpravuje Ioannes Kinnamos. Dopouští se zde dalšího jemného znevážení tohoto císařova arpádovského příbuzného. V umně sestrojeném dialogu vkládá Manuelovi do úst slova zcela identická s těmi, která nedávno směřoval k nehodnému a zrádnému srbskému knížeti Primislavovi.²⁴ Ten sice císaře několikrát zradil, přesto milosrdný Manuel z neznámého důvodu „litoval jeho osudu“ a poté, co na jeho místo dosadil jeho bratra, daroval Primislavovi úrodný kraj s hojnými pastvinami. O motivech takového dobrodiní můžeme spekulovat, neměli bychom však přehlédnout, že po dvou letech je Manuel „silně dojat“ a „lituje osudu“ Štěpána IV., kterého následně obdarovává penězi.²⁵

Co více, Kinnamos ihned na tuto jímavou scénu nenavazuje ničím jiným než právě pacifikací dalšího srbského rebelanta, Desy, Primislavova druhého bratra. Desa, jako již tolik nešťastníků před ním i po něm, zapomenul na smlouvu s císařem, zatoužil po sňatku s „německou“ princeznou a nedostavil se se svým vojskem na císařovu výzvu, kterou měl být povolán na pomoc proti Štěpánovi III. Když mu následně císař pochopitelně odpustil, Desa opět zradil a nazval svým pánem Štěpána III.²⁶ To již Manuel neváhal a mnohonásobného zrádce uvěznil. Dovolují si to číst jako další z mnoha varování a předtuch bitvy u Myriokefalonu roku 1176, rozhodně nikoli poslední.

Nyní bylo tedy Manuelovi třeba zajistit nějak pozice v jihozápadních Uhrách, které byly ztraceny svržením Štěpána IV. Poselstvo krále Štěpána III., o němž nás informuje Kinnamos, nic takového zjevně neslibovalo, neboť je od sebe císař rázně odehnal, načež se vydal do Bělehradu, kde vrcholily stavební práce na obnovení pevnosti. Zde prý usoudil, že je nemožné, aby Štěpán IV. vládl Uhrám. Asi proto, že

21) KINNAMOS, s. 211.

22) K tomu srov. P. STEPHENSON, *Manuel I. Comnenus, the Hungarian crown*, s. 45.

23) KINNAMOS, s. 114.

24) KINNAMOS, s. 204. Srbský kníže Primislav, několikrát Manuelem omilostněný a ještě vícekrát je znovu zradivší, neustále porušující císaři složené sliby, je v Kinnamově díle dalším z těch, kteří slouží jako předobraz vrcholu zločinnosti v osobě Kiliče Arslana II. Takovou postavou naopak rozhodně není nebohý Štěpán IV., který Manuela nezradil, ba naopak, o uherský trůn se vždy ucházel po právu. To spíše on byl císařem později zanechán na holičkách. Tím více vyniká úporná Kinnamova snaha tohoto uherského Komnenovce ve čtenářových očích preventivně očernit.

25) KINNAMOS, s. 212.

26) KINNAMOS, s. 213.

kromě jihu neměli Byzantinci v zemi přílišnou podporu. Císař, prezentovaný Kinnamem jako velkorysý muž neskrovných cílů, přesto toužil „vznést nárok na Uhry, ležící uprostřed západních národů“. Tentokrát se ale rozhodl vsadit ve svých plánech na někoho jiného.²⁷

Osobou, která ztělesňovala tento nový postup Byzance v uherské otázce, byl mladší bratr Štěpána III. Béla (III.). Ten, aby nebránil královskému titulu určenému jeho sourozenci, získal kdysi od svého otce Gézy II. do správy problematickou, leč strategicky významnou oblast Dalmácie.²⁸ Na sklonku roku 1163 byl tento Béla v Konstantinopoli obdařen titulem *despotes*, císařovou dcerou Marií coby snoubenkou a novým jménem Alexios. A dokud se konečně roku 1169 nenarodil první Manuelův syn Alexios, mohl Béla-Alexios dokonce teoreticky uvažovat o budoucím usednutí na byzantský trůn.²⁹ Vliv Byzance mezi Sávou a Drávou v tu chvíli nejen zesílil, ale ještě se rozšířil do oblastí, na něž zatím vznesla nárok i vzpurná (Byzanci ale formálně podřízená) bosenská knížata, a kde uherští králové zápasili s bohatými přímořskými městy. Vždyť dalmatské území, které otec Bélovi před deseti lety odkázal, v podstatě odpovídalo tomu, co uherští králové pracně vydobyli v předšlém století.

V každém případě právě nyní, roku 1164, nastal onen okamžik, kdy se Štěpán IV. stal přebytečným jak pro většinu uherských předáků, kteří se již raději drželi jeho synovce Štěpána III., tak ale i pro stranu byzantskou, která si však nemohla dovolit jej zcela opustit, neboť hrozilo jeho spojení s Fridrichem Barbarossou. Mezitím Štěpán III. zaútočil na území Bély-Alexia, načež se také starší Štěpán IV. vrátil a znovu (pochopitelně „tajně a spíše ukvapeně než prozíravě“³⁰) vznesl nárok na trůn svého synovce. I císař Manuel se tedy vydává na sever k Dunaji, aby pomohl jak Bélovi-Alexiovi získat zpět území, které mu po otci právem náleželo, tak Štěpánovi IV. (ač již nepohodlnému, přesto choti jeho neteře), kterého mezitím začali opouštět i jeho poslední spojenci na jihu země. Byzantinci překročili Sávu, dorazili k soutoku Tisy a Dunaje a pokračovali východním směrem až k Petrikionu.³¹

27) KINNAMOS, s. 214.

28) KINNAMOS, s. 215, k tomu viz P. STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier*, s. 251.

29) Totožnost jmen nemusí být náhodná, pokud přijmeme hypotézu, že byla vybírána v souladu s dobovou věštbou předpovídající vládu čtyř komnenovských císařů, jejichž jména by svými počátečními písmeny tvořila výraz „AIMA“ (tj. „krev“; podrobněji k tomu P. MAGDALINO, *The Empire of Manuel I. Komnenos*, s. 200). Již roku 1166 však Manuel sňatku Bély-Alexia se svou dcerou zamezil a po narození malého Alexia Komnena (1169) bylo zasnoubení zrušeno zcela. S Marií se začalo počítat spíše jako s nevěstou pro sicilského Viléma II. Srov. P. STEPHENSON, *Byzantium's Balkan Frontier*, s. 257–258.

30) KINNAMOS, s. 216.

31) Považováno většinou za Petrovaradin u Nového Sadu, což však Kinnamos problematizuje následným tvrzením (s. 216), že se jedná o nejzazší místo postupu do Uher. Proto ztotožnění Petrikionu s Petrovaradinem ani později zmíněné (s. 221) místo přechodu Dunaje u blíže neurčeného ostrova (těch je přitom na tomto úseku řeky mnoho) s Novým Sadem nepovažují za zcela samozřejmé. Znamená snad Kinnamova poznámka, že jeho prostorové vnímání Uher je odlišné od našeho a metropoli Báč, kam následně byzantské vojsko po překročení Dunaje dorazilo, považuje za sobě bližší než Petrikion? Že by bližším bylo to, co zřetelněji uznává autoritu Byzance (Báč byla Byzanci loajálním pravoslavným centrem)? K itinerárii Manuelova vojska, důležitému též pro lokalizaci českého pohybu v oblasti, viz pozn. 20 v Brandově překladu Kinnamova spisu (Ch. M. BRAND, *Deeds and Acts*, s. 253).

Zde v Kinnamově kronice lze nalézt smyšlenou citaci dopisu, který císař Štěpánovi III. zaslal.³² Obsahem je právě žádost o navrácení dotyčného území Bělovi-Alexiovi a upozornění na Manuelovu povinnost chránit i svého dalšího příbuzného, Štěpána IV. Cařihradský historik celý dopis rozepsal jako přímou řeč císaře Manuela. Dodává tak svým slovům na váze a nenechává čtenáře na pochybách, že císař jako vždy oslovuje uherskou stranu s oprávněnými požadavky, jejichž podstatou je dodržování uzavřených smluv. Pokud Štěpán III. stále ještě souhlasí s plánovanou svatbou svého bratra Bély-Alexia a Marie Komneny, proč mu tedy odmítá vydat smluvené území?

Nedozvídáme se, jak a zda vůbec Štěpán III. na císařův list odpověděl. Kinnamos pouze konstatuje, že uherský král shromáždil své německé a pečeněžské spojence a alianci uzavřel i s národem Čechů, jejichž vládce prý dorazil s celým svým vojskem.³³ Všimněme si, že Kinnamos ve své formulaci skutečně odlišuje běžné nepravidelné hordy nepřátel od českého vojska a jeho vůdce. Ihned také připomíná, že tentýž táhl kdysi s „německým“ králem Konrádem do Asie, protože mu ten prý udělil královský titul. Uvedená vzpomínka je oprávněná, neboť na daném místě,³⁴ v druhé knize kroniky hovořící o druhé křížové výpravě (1147), se skutečně první Kinnamova zmínka o Česích nachází. Nejmenovaný král Čechů, ustanovený prý „alamanským“ Konrádem III., putoval tehdy prý se svým mocným vojskem vedle „germánského“ (tj. francouzského) krále Ludvíka VII. a „jistého krále lešského“ (Vladislav II. Polský).³⁵ Čechové jsou mimochodem z plejády národů setkavších se u Nikaje jedinými, jež byzantský kronikář nazval jejich soudobým a vlastním označením (Τζέχοι).³⁶ To rozhodně není nutno vnímat jako nějaké privilegium, spíše to dokládá, že pisatel nenalezl v antické literatuře žádnou zmínku o národech mezi Alamany a Huny (tj. Němci a Maďary), a byl tedy nucen k něčemu pro byzantské historiky značně neobvyklému, totiž k použití aktuální terminologie.³⁷

Není bez zajímavosti, že právě druhá Kinnamova zmínka o Česích a jejich králi, učiněná při líčení konfliktu v Uhrách, do něž se Vladislav II. zapojil navzdory přísaze složené údajně Manuelovi při křížové výpravě, je následně doplněna pasáží, která v celém jeho přísně chronologicky stavěném díle nemá obdoby. Historik Ioannes Kinnamos, který při psaní postupuje vždy tak svědomitě, že raději opouští nedořečené, aby vyložil, co se v tutéž dobu odehrávalo v jiné části říše, než aby se

32) KINNAMOS, s. 217–218.

33) KINNAMOS, s. 218.

34) KINNAMOS, s. 84.

35) Pro přesnost dodejme, že byť konstantinopolský historik, jemuž v době druhé křížové výpravy mohly být asi tři roky, zde hovoří o zatím anonymním vůdci Čechů jako o králi, Vladislav II. se ve skutečnosti králem stal až roku 1158, navíc přičiněním Fridricha Barbarossy, nikoli Konráda III.

36) Jak mě ihned shodně upozornili Lukáš Reitinger a Petr Sommer, tato byzantská zmínka ze sklonku 12. století představuje vůbec nejstarší doklad užití jména (ba zvuku) „Čech“ ve vrcholném středověku. Objevuje se o více než století dříve před zmínkou v kronice tzv. Dalimila (srov. Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila III*, Praha 1995, s. 226) a je tím pozoruhodnější, že její pramenný původ je zahraniční. Dodejme, že Kinnamův současník Michael z Anchialu však Čechy nenazývá „Τζέχοι“, ale „Βοεμία“ (Srov. R. BROWNING, *A New Source on Byzantine-Hungarian Relations*, s. 202, l. 539).

37) Ať Řekové na své východní hranici válčili s kýmkoli, v literatuře nepřítel (tj. ve 12. století Turky) vždy standardně označovali jako Hérodotovy „Πέρσαι“.

plynule věnoval jednotlivým problémům, náhle doprostřed dramatického popisu dění v Uhrách vkládá mimořádně rozsáhlou úvahovou politologickou pasáž.³⁸ Vrací se v ní do dávné pozdní antiky k Romulovi Augustulovi, Odoakerovi a Theoderichovi. Viní současné prolhané barbarské vládce Západu z opilého šílenství, v němž si nárokují vznešený statut říše, a tudíž i královské a císařské tituly, které z ní vycházejí. Je mu do pláče z toho, že falešný císař (Fridrich Barbarossa) klopytá nyní pěšmo jako nějaký pacholek vedle koňmo jedoucího falešného biskupa (Hadrián IV).³⁹ Přímým zvoláním směřovaným panu papeži pak Kinnamos v závěru definitivně opouští pozici historika, který na počátku osmdesátých let, tedy s delším časovým odstupem popisuje a občas i komentuje chronologicky uváděné události oslavující život císaře Manuela Komnena. Téměř formou protestního manifestu se totiž nakonec začne vyjadřovat i k velmi nedávným neúspěšným vyjednáváním, jež vedl císař Manuel s papežem Alexandrem III. až po ukončení tohoto uherského tažení, tedy v době, kdy do nich mohl být i on sám coby již zralý třicetiletý dvorský úředník teoreticky zapojen. „Je to šaškárna,“ uzavírá zahořkle po mnoha odstavcích nářků, „stejně se pokaždé prospěchářsky přizpůsobíš vrtochům Fortuny. Však zašel jsem dále, než se na historické úvahy sluší, vraťme se tedy k vyprávění.“⁴⁰

Ioannes Kinnamos tuto rozsahem rozhodně nikoli zanedbatelnou část svého díla uzavírá tak, jako by otevřeně doznával určité pochybení, kterého se coby historik a vypravěč dopustil, zároveň jej to ale nevede k nápravě, jíž by bylo vynětí těchto přiznaně nepatřičných a aktivistických úvah ze spisu. Neznamená to nic jiného, než že ačkoliv měl možná chvíli sám pochyby o tom, zda má tuto pasáž do historické narace skutečně zařadit, po zralé úvaze se k tomu odhodlal, protože ji zřejmě pokládal za důležitou. Měli bychom k ní proto přistupovat jako k integrální součásti pečlivě budovaného a široce pojatého oslavného historického spisu o císaři Manuelovi a všudypřítomných zrádcích, kteří mařili jeho mírotvorné konání s narůstající intenzitou až po osudný podzim roku 1176.

Zdůrazňuji, že překvapivý není obsah této vsutku rozsáhlé „žaloby na Západ“. Ten představuje zcela typické shrnutí běžných názorů byzantského dvora. Nesrozumitelná je volba umístění dané pasáže v rámci celého pečlivě konstruovaného spisu. Proč právě pouhá kratičká zmínka o pochybném královském titulu jakéhosi stále ještě nejmenovaného českého panovníka spustila celou tuto předlouhou litanii? Asociace, jež se Kinnamovi při práci vyrojily v hlavě, jsou skutečně dalekosáhlé a v celém jeho díle pro ně opravdu nikde nenacházím ani vzdálené obdoby, ač by daleko vhodnějších příležitostí k zařazení takovýchto protizápadních zvolání bylo vsutku mnoho, celou druhou křížovou výpravu nevyjímaje.⁴¹ Proč je to právě čes-

38) KINNAMOS, s. 218–220. Ostatně i Růžena DOSTÁLOVÁ, *Byzantská vzdělanost*, Praha 2003, s. 205–206, ve své práci uvádí překlad právě této části Kinnamovy kroniky – jednak jako pozoruhodnou zmínku o Vladislavu II. v byzantském prameni, jednak jako výstižné vyjádření tradiční byzantské politické teorie.

39) Kinnamos upozorňuje na známý incident, který se skutečně roku 1155 v Itálii odehrál. Srov. např. F. OPLL, *Fridrich Barbarossa*, s. 57.

40) KINNAMOS, s. 220.

41) KINNAMOS, s. 67–89. V detailním a relativně dlouhém líčení kruciáty však nacházíme jen okrajově kritické poznámky komentující jednotlivé prohřešky západních rytířů, vždy v reakci na některou

ký Vladislav II., kdo jako jediný z představitelů západokřesťanského světa vyvolá u byzantského kronikáře tak bujně a emocemi přesycené myšlenky na Konstantina, Odoakera či Theodoricha? Proč právě při zmínce o tom, že český vládce přispěchal na pomoc Štěpánovi III., narušuje Ioannes Kinnamos jindy tak pečlivě chronologicky strukturovanou osu své historické relace?

Namísto jakékoli jednoznačné, leč nutně prameny nepodložené odpovědi nezbyvá než opatrně zohlednit relativní čerstvost Vladislavova královského titulu. Jako by se roku 1158 opět obnažila stará rána utržená v 5. století. Čechy byly v Byzanci doposud známy buď jako knížectví, nebo byla jejich existence z pochopitelných důvodů zcela ignorována (proto i Kinnamův výjimečně odpovídající výraz „Τζέχοι“). Je tedy možné, že český panovník rozčilil Kinnama nejvíce, neboť byl jakožto úplně nový „král“ nejaktuálnější připomínkou nespravedlivého uspořádání světa. Bohužel však nevíme, jak byla Konstantinopol informována o českém knížectví. Jakou cestu musela zpráva o řezenské korunovaci Vladislava II. roku 1158 urazit, aby se o dvacet let později v myslí Manuelova historika usadila v nesprávném spojení s dávno zesnulým Konrádem III.? Setkání v Uhrách rozhodně nestálo na počátku živých česko-byzantských styků, dokonce se zdá, že tomu mohlo být právě naopak. Předcházela mu četná setkání – připomeňme jen dvojí pobyt biskupa Jindřicha Zdíka v Konstantinopoli (1123, 1137–1138), množství dalších zbožných poutí zmiňovaných Kosmou a jeho pokračovateli,⁴² poselstvo knížete Vladislava II. roku 1146,⁴³ tažení českých a moravských křižáků roku následujícího – a nakonec i ty jedince, kteří se z neznámého důvodu do vlasti nevrátili a setrvali jako veřejně činné osoby v Byzanci!⁴⁴ Zdá se ale, že po námi sledované konfrontaci, jež byla, jak ještě uvidíme, uzavřena mírem stvrzeným tím nejpevnějším možným způsobem – dynastickou aliancí, nerozvíjely se nadále již česko-byzantské vztahy nijak intenzivně a v povědomí byzantských úředníků na sklonku 12. století, kdy Ioannes Kinnamos pracoval na svém spisu, nezanechaly zmíněné kontakty příliš hlubokou stopu, jakkoli pro nás jsou naopak tolik významné. Prameny více záchytných bodů nenabízejí.⁴⁵ Ten, který nás zajímá nejvíce, spis Ioanna Kinnama, pokračuje ve své naraci po tomto politologickém přerušení dále.⁴⁶

Manuel Komnenos, postupuje dále na sever do uherského vnitrozemí, setkává se s širokou podporou místního pravoslavného obyvatelstva. Při přechodu Dunaje skáče do bahnitě vody a statečně tak sám zachraňuje jednu z lodí, která nabrala

konkrétní ukázkou jejich proradnosti. Jiná vhodná příležitost k podobné úvaze by se ale např. naskýkala také při sňatku Manuela Komnena s Berthou ze Sulzbachu roku 1146, kde však raději z úcty ke svému hrdinovi historik zdůrazňuje, že jej nevěsta byla vskutku hodna (KINNAMOS, s. 36).

42) Srov. např. FRB II, s. 183, 184, 186, 207, 257, 258, 260, 261.

43) VINCENCIUS, s. 416

44) Viz dále, k osobě Bohuty (VINCENCIUS, s. 456.), Byzantince moravského původu, se ještě vrátíme v hlavním textu. Přitažlivá je i myšlenka, že se s ním mohl setkat rovněž náš kronikář. Zcela vyloučené to rozhodně není, zvláště pokud připustíme, že se Bohuta s císařem do Uher mohl vypravit i roku 1165 (kdy zde Kinnamos byl poprvé), tedy rok poté, co zde odehrál důležitou roli coby špeh a vyjednaváč.

45) Souhrnný přehled dnešním historikům známých vzájemných česko-byzantských znalostí podává Stefan ALBRECHT, *Böhmen und Byzanz und was sie voneinander wussten*, in: *Byzantium and East Central Europe*, Cracow 2001 (= *Byzantina et Slavica Cracoviensia III*), s. 81–97.

46) KINNAMOS, s. 221.

vodu a i s posádkou se málem potopila, nebýt širokých ramen neohroženého císaře. Nadále si tedy pamatujme, s jakým rekem bude mít brzy český král tu čest jednat! Zanedlouho byzantské vojsko dosáhne pravoslavné metropole Báce, kde rozbije tábor. I zde císaře vítá nesčetný dav místních.⁴⁷ Hned následujícího dne se sem ale donese zpráva o blížícím se nepříteli. Císař proto povolává jednoho Řimana (tj. Byzantince) hovořícího česky a přikazuje mu, aby se maskován vplížil do nepřátelského tábora. Jakmile narazí na českého krále, má se ho zeptat, kam jde, neví-li snad, že hodlá bojovat proti velkému a silnému císaři (který sám zachraňuje potápějící se lodě, chtělo by se dodat), jenž je navíc jednoznačně v právu.⁴⁸

Kinnamos přináší vzápětí i odpověď českého krále, který je tu vůbec poprvé výslovně jmenován (Βλαδίσηλαβος). Její tón je pokorný. Vzkazuje, že přišel bránit Štěpána III., k němuž se měl nesprávně zachovat jeho strýc, Štěpán IV. Co se císaře týče, toho Vladislav rozhodně nepřišel vyzvat k boji, ale spíše k pomoci nebohému sirotku (Štěpánu III.). Jestli však snad toto dítě způsobilo císaři či svému bratru Bélovi-Alexiovi jakoukoliv nespravedlnost, Přemyslovec se rád stane prostředníkem při následujících vyjednáváních, aby byly křivdy okamžitě napraveny a uzmutá území vrácena.

Toto Manuel s potěšením vyslechl, a ač se mu uvedená odpověď líbila, měl jakési neblahé tušení a zcela Vladislavovým slovům, za nimiž tušil zradu, neuvěřil (již tolikrát byl přece zklamán zbabělostí a lstivostí svých přísežníků). Proto vyslal k Čechům další poselstvo, jemuž se měla svrchuřečená dohoda stvrdit přísahou. Tak se i stalo. Navíc Vladislav dle Kinnamova líčení dodatečnými přísahami potvrdil i další body ujednání. Více se o českém králi pisatel nezmiňuje. Můžeme tedy prozatím epizodu shrnout s tím, že díky včasnému upozornění Vladislava na sliby, které císaři při druhé kruciátě složil, a především díky tomu, že se nakonec moudře rozhodl tyto sliby neporušit, ba naopak je na císařovu výzvu ještě upevnil, podařilo se dočasně nastolit smírné ujednání mezi Štěpánem III. a Manuelem Komnenem. Tím se Vladislavův příběh na chvíli odlišuje od kroků Primislava, Desy či především Kiliče Arslana II., jejichž porušení přísah daných císaři vždy zákonitě povede k nepořádku a nepokojí. Jinými slovy řečeno, smlouvy, které ordinuje císař, vedou ke světovému řádu. Jsou-li ale porušeny, nastává neblahý (a v případě Kiliče Arslana II. přímo tragický) chaos.

Události pak měly nabrat rychlý spád. Štěpán III. v souladu s tím, co bylo českým králem sjednáno, navrátil Bélovi-Alexiovi jeho zemi a také poprosil císaře, aby na oplátku propříště odradil Štěpána IV. od jeho mocenských nároků. Manuel tak mohl ukončit válku a vrátit se domů. Tvrdá hlava Štěpána IV., jež jako jediná bránila úplnému smíru mezi Manuelem, Vladislavem II. a oběma Gézovými syny Štěpánem III. a Bélou-Alexiem, se ale k ústupu přesvědčit nenechala. Na tuto situaci Kinnamos, jak jsme viděli, připravoval čtenáře už relativně dlouho, takže publikum nadále zajisté nebude Štěpána IV. litovat, ale pochopí, že Manuel se rozhodl moudře, když Štěpána IV. i Uhry opustil, neboť svého hlavního cíle, totiž zajištění jihozápadních oblastí pro Bélu-Alexia, zdárně dosáhl.⁴⁹

47) KINNAMOS, s. 222.

48) Opět autorem formulováno jako přímá řeč (zde, i v násl. odstavci parafrázuji KINNAMA, s. 222–223).

49) KINNAMOS, s. 224.

Byl to tedy dle našeho literáta sice nevhodně se chovající, však pro svou příslušnost k programově chválenému a státoporně prezentovanému komnenovskému klanu nikdy přímo neodsuzovaný Štěpán IV., který svým vytrvalým pobýváním v Uhrách způsobil zanedlouho další vojenský střet.⁵⁰ Ještě téhož roku 1164 se totiž Štěpán III. rozhodl definitivně svého strýce ze země vypudit, pročež zahájil druhé tažení na jih. Zde ale Štěpán IV. nepobýval sám. Když Manuel zjistil, že s ním skutečně nijak nepohne a k odchodu z Uher jej žádným způsobem nedonutí, ponechal u něj jednoho svého vojevůdce Nikefora Chaloupa, který naň měl alespoň dohlížet. Snad měl také zajistit, aby se nebezpečný „uherský Říman“ Štěpán IV. neobrátil se žádostí o pomoc opět na Fridricha Barbarossu. Chaloupes nakonec skutečně vymyslel lest, jak ho konečně z Uher vystrnadit. Předstíral, že mu císař Manuel z Konstantinopole posílá dopis. Jeho neexistující doručovatel, který jakoby dorazil k Dunaji, se však měl obávat útoku vojsk Štěpána III. Bylo tedy třeba fiktivnímu poslu dojít s vojskem naproti, což Chaloupes učinil a zanechal takřikajíc dočasně Štěpána IV. jeho osudu (snad v ležení u Báce). Vojevůdce se svými sbory překročil hraniční Dunaj a vypravil se do Sirmia (Sremská Mitrovica). Podvedený Štěpán IV. jej pak byl nucen na poslední chvíli následovat útekem před blížícími se vojsky svého synovce. Jak uvidíme, tato Kinnamova historka o zdařilém vypuzení problematického Štěpána IV. z Uher je velmi užitečná pro řešení některých nesrovnalostí v relaci Vincenciově.

Když se konečně podařilo všem byzantským vojákům opustit včas nepřátelské území, vyslal císař Manuel k uherské hranici další posily, aby pomohly při případném opětovném útoku Štěpána III. na Frangochorion, tedy na území Byzanci blízkého Bély-Alexia. Císařovy pochyby o upřímnosti Vladislavových slibů měly následujícího roku 1165 dojít svého naplnění.⁵¹ Štěpán III. tehdy totiž překročil Dunaj, aby s úspěchem zaútočil na Sirmion. Císař mu, jak bylo ostatně jeho zvykem, opět zaslal dopis s upozorněním, že jedná protiprávně a porušuje loňské přísahy, nechť se tedy laskavě urychleně stáhne. Štěpán III. odmítl, pročež Manuel proti němu počal sestavovat velkou alianci, do níž se mu podařilo zapojit Rusy, Srby, rakouského Babenberka Jindřicha Jasomirgotta (chotě Manuelovy neteře Theodory), Kumány i Benátčany.⁵² Nezkrotný a především proradný Štěpán III., který již poněkolikáté porušil uzavřené dohody, měl nyní být nahrazen svým strýcem Štěpánem IV., „což původně císař neměl v úmyslu“.⁵³ Kinnamos nás přesvědčuje, že k záměru dosadit nakonec přece jen Štěpána IV. na uherský trůn císaře donutila tíže okolností, nikoli osobnost Štěpána IV. samotného či snad jeho vlastnosti.

Zpočátku se situace pro Byzantince a jejich spojence nevyvíjela příznivě.⁵⁴ Štěpán III. se po dlouhém obléhání pevnosti Zeugminon (dnes Zemuň), v níž byl uzavřen i jeho úhlavní protivník, strýc Štěpán IV., rozhodl pro lstivé vyřešení bezvýchodné situace, než sem stačí dorazit veliké Manuelovo vojsko. Podařilo se mu totiž uplatit

50) KINNAMOS, s. 225.

51) KINNAMOS, s. 231.

52) KINNAMOS, s. 235–237.

53) KINNAMOS, s. 232.

54) KINNAMOS, s. 238.

nějaké strýcovy spojence, aby nešťastného Štěpána IV., který poslední léta svého života strávil nekonečnými boji o dědictví po svých bratrech Gézovi II. a Ladislavovi II. a kterého historie kvůli Kinnamově manipulativnímu popisu zná spíše jako postavu zápornou, otrávil. V důsledku toho se obrana města rozpadla a Štěpán III. se tak v dubnu roku 1165 zmocnil vedle Sirmia další strategicky významné pevnosti, čímž de facto ovládl celou oblast mezi Sávou, Dunajem a Drávou.⁵⁵

Následující děj se čím dál více zahušťuje spoustou pozoruhodných detailů, které velmi přesvědčivě dokládají Kinnamovo tvrzení, že se této války již osobně zúčastnil.⁵⁶ Zeugminon bylo v létě roku 1165 obleženo podruhé, tentokrát císařem Manuelem a jeho vojsky. A také samotným Ioannem Kinnamem, který s údivem popisuje vše, co při dobývání pozoroval, od pokřikování nepřátel z hradeb přes vymknutý Manuelův kotník až po dřevěnou obléhač věž, kterou Byzantinci na místě zkonstruovali.

Obléhání se však protahovalo a do toho dorazily hlídky se zprávou, že se blíží veliké nepřátelské vojsko. Proslýchalo se, že se jedná o nespočetné síly Štěpána III. doplněné o Kumány a Rusy. Navíc se prý v plné síle vrací i král český!⁵⁷ Kinnamos opět ve struktuře svého vyprávění zmiňuje Čechy jako mimořádné a nejobávanější spojence Štěpána III., uvedená formulace v žádném případě není přehnaná. Bohužel je to zároveň poslední zmínka o Česích v Kinnamově díle vůbec. Jak jsem již výše naznačil, naplňuje se v ní císařovo neblahé tušení – i český vládce svou nevěrností opět naruší tak obtížně konstruovaný světový (byzantský) řád, i on je literárním předobrazem proradného Kiliče Arslana II.

Ve skutečnosti se však tentokrát Čechové s Byzantinci setkat nestačili, pokud ovšem vůbec kdy na tuto druhou výpravu do Uher vyjeli. Kinnamos vše na místě mohl vyslechnout jen jako možnou hrozbu, nezakládající se na skutečné Vladislavově iniciativě. Jiné prameny ji totiž nepotvrzují – král se v létě 1165 opravdu spolu s blíže neznámým zástupcem Rusů vypravil na jih. Nedorazili však dále než do Vídně, aby se zde setkali s Fridrichem Barbarossou.⁵⁸ Možná že příčinou obav v byzantských řadách byl právě tento Vladislavův pohyb.

Na uherském bojišti totiž nakonec ani k žádnému střetu nedošlo, českých ani ruských spojenců nebylo třeba. Ještě než Štěpán III. stačil Manuelovo vojsko napadnout, pevnost Zeugminon překvapivě padla do byzantských rukou. Následný masakr, který se ve městě rozpoutal, opět našeho milého pisatele rozplakal a přivedl k úvahám o nízkosti lidského života.⁵⁹ Zatímco prve slzel jakožto loajální státní úředník,⁶⁰ nyní se neudržel coby mladý a citlivý myslitel, který stál na straně vítězné, leč při pohledu na své vlastní vojáky, kterak ubíjejí obyvatele města jako ovce, nakrátko zapochyboval o správnosti jejich počínání.

55) KINNAMOS, s. 239.

56) KINNAMOS, s. 241.

57) KINNAMOS, s. 242.

58) *Rahewini Gesta Friderici I. Imperatoris*, in: MGH SS rer. Germ 46, ed. Georg WAITZ, Hannover – Leipzig 1912, s. 348.

59) KINNAMOS, s. 245.

60) KINNAMOS, s. 219.

Uherský král byl teď dle Kinnamova mínění v koncích. Po zvážení svých možností se raději rozhodl pro mírové vyjednávání. Poselstvo, které tedy k vítězným Byzantincům vyslal, jako obvykle složilo Manuelovi mírové přísahy, čímž celá válka skončila a spor byl urovnán. Manuelovi vojevůdci bleskově obsadili dalmatská přímořská města a císař se tak mohl slavně navrátit do Konstantinopole. Že následujícího roku (1166) Maďari své sliby opět poruší, tentokrát netušil.

Trhliny a náplasti Vincenciovy

Přiblížili jsme si nejprve pohled byzantského historika na dění, jehož se mimo jiné účastnil také Vladislav II. a jeho české vojsko. Nastala tedy vhodná chvíle připomenout si, jak celou záležitost líčí u nás mnohem známější vyprávění Vincenciovo. Pražský kanovník zahajuje popis událostí roku 1164 uvedením do problematiky uhersko-českých, nebo snad přesněji arpádovsko-přemyslovských vztahů.⁶¹ Do logického kontextu s jeho popisem uherských záležitostí náleží i zpráva o druhé křižácké výpravě k roku 1147,⁶² jež snad pisateli sloužila jako nepřilíš informačně bohatá předehra jím zobrazených česko-byzantských kontaktů. Vůbec první Vincenciovou zmínkou o byzantském císaři je ovšem ta z roku 1146, kdy do Konstantinopole dorazilo české poselstvo.⁶³

Vincencius zpravuje čtenáře o nastolení Štěpána III. na uherský trůn a o podpoře, kterou jemu a jeho matce přislíbil Vladislav II. Štěpánova sestra neznámého jména byla pak prý provdána za Svatopluka, Vladislavova syna, ale to už mezitím do Uher vtrhl Manuel Komnenos, Štěpán IV. a Béla-Alexios (mladší z bratrů Svatoplukovy nevěsty), načež český král, vázán dvojitým dynastickým propojením⁶⁴ a nejnovějšími sliby, na spěšném sněmu oznamuje českým předákům, aby se přichystali na záchrannou misi k podpoře Štěpána III. To je některými přijato jako rozhodnutí výtečné, jinými jako zcela nesmyslné, ba neslýchané. Nespokojence král ubezpečuje, že do Uher jede plnit své závazky, to jest pomoci uherskými předáky již ustanovenému králi (Štěpánu III.), nikoli snad ustanovovat krále nového. Ty nejtvrdohlavější odpůrce tažení nakonec nepřímo obviní ze změkčilosti a lenosti, tak jak to již v letopiscově podání zcela shodně učinil roku 1158 před výpravou do severní Itálie po boku Fridricha Barbarossy.⁶⁵

Všimněme si, že tradičně výrazný odpor české šlechty proti svolávání zemské hotovosti za jiným účelem, než jakým byla obrana země, má kořeny mimořádně hluboké.⁶⁶ Loupežná výprava, v níž se záhy celý projekt pomoci Štěpánovi III. a jeho

61) VINCENCIUS, s. 454.

62) Srov. A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 128.

63) VINCENCIUS, s. 416. O tom více Stefan ALBRECHT, *Die Gesandtschaft des böhmischen Kanzlers Alexandernach Konstantinopel*, *Byzantinoslavica* 64, 2006, s. 243–255.

64) Již roku 1157 byl s Alžbětou, další sestrou Štěpána III., oženěn nejstarší Vladislavův syn Bedřich.
65) Pro porovnání obou Vladislavových monologů srov. A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 130–131.

66) Bez zajímavosti není ani Vladislavem použitý argument o pomoci nikoli pouze pro samotného uherského krále, nýbrž i pro velmože, kteří jej podporují. Situaci Vincencius formuluje jako zrcadlovou k té české.

matce spontánně transformoval, byla coby cíl jakékoli vojenské aktivity vně českých hranic jistě mnohem srozumitelnější. Máme snad věřit tomu, že to byl právě Vladislavův strašný pohled, před nímž se celá uherská země třásla?⁶⁷ Možná a spíše to byli oni mnozí Čechové, kteří se zde do všech stran rozeběhli, toužíce rozvrátit a pobrat vše, nač narazí.⁶⁸

Kdyby byl tehdy kanovník Vincencius uháněl s nimi, možná bychom se i dozvěděli, kam až tito stateční a náhle převelice bojechtiví Čechové na širých uherských pláních doběhli. Bohužel nám pouze sděluje, že Štěpán III. se před Manuelem prozatím utekl kamsi „za řeku Tisu“,⁶⁹ odkud pak k dlouho očekávanému Vladislavovi radostně vyslal uvítací poselstvo. Kde Čechům vyjádřili své díky, se bohužel nedozvídáme, a ani ono jediné Vincenciem uvedené geografické vymezení (totiž řeka Tisa) nám příliš nepomáhá. Pokud totiž přijmeme za relativně hodnověrný Kinnamem zachycený itinerář byzantského vojska, nacházel se v danou dobu obávaný císař jihovýchodně od soutoku Dunaje a Drávy, u metropole Báč. Vincencius nám toho tedy ohledně lokalizace nejzazšího postupu Čechů vskutku nesdělil mnoho. Ať už král Štěpán III. dlel kdekoliv, můžeme předpokládat, že Vladislavovo nejjižnější ležení se nacházelo někde severně od Báce; při Vincenciem popisovaném jitrním vpádu do nepřátelského tábora (viz níže) se Čechové dost možná dostali až k Báci.

Víme již od Kinnama, že hned druhý den poté, co se císařovo vojsko rozložilo u Báce, donesla se mu zpráva o blížícím se Štěpánu III. Manuel, jak píše Kinnamos, se rozhodl vyslat na sever posla, aby českého vojevůdce upomínkou na dvacet let starý slib věrnosti a varováním před uherskou proradností i císařskou spravedlivě vítězíci a trestající pravici odradil od další spolupráce se Štěpánem III. Jak již víme, byzantský historik zachoval i vzpomínku na to, jak byla ona následná jednání s hlavní silou nepřítelova tábora, s Čechy, zahájena. Jeden Říman ovládající češtinu se měl přestrojit (snad za Čecha?) a následně vydat se zprávou do Vladislavova tábora. O této záhadné postavě a její misi ví ale i Vincencius!⁷⁰ Je to navíc překvapivě právě až český letopisec, od koho se dozvídáme, že onen maskovaný posel byl zároveň špiónem, neboť měl mít za úkol kromě výše uvedeného sdělení i pečlivě si prohlédnout české vojsko. Bezděky nám tím Vincencius rovněž sděluje, že Manuelův vyslanec se pravděpodobně v nepřátelském táboře rozhovořil měrou poněkud vyšší, než jakou mu stanovilo zadání. Ovšem není divu, byl to přece Bohuta. Moravan, který se možná po odmítnutí navrátit se z neúspěšné kruciáty roku 1147 s panem Konrádem domů vyšvihl ve službách císaře na tak vážený úřad, že údajně kdesi v Byzanci obdržel i hrad.⁷¹ Po dvaceti letech se ve Vladislavově ležení mohl setkat s některými

67) VINCENCIUS, s. 455: *omnes, quo quis poterat, fugerant, in conspectu enim eius tota tremebat Ungaria.*

68) Tamtéž: *Boemi plurimi, quibus hic amor erat, per Ungariam discurrunt, quae possunt rapiunt, innumerabilia armenta, iumenta abducunt, interficiunt, villas cum suis rebus comburrunt.*

69) Tamtéž: *ultra flumen Tiza...*

70) Tamtéž, s. 456.

71) Tamtéž: *castro quodam ditissimo donatus erat.* Co se týče chápání onoho „castra“, těžko říci, zda-li se ve skutečnosti jednalo o pronii či např. o správní úřad spjatý s některým městem. Byzanc zatím hrady

dávnými známými (ty moravské nyní vedl králův syn Bedřich),⁷² s nimiž jistě bylo o čem si vyprávět.

Bohutova trvalá a zjevně i aktivní přítomnost na Bosporu se nám sice může jevit jako podivuhodná, pro epochu Manuela Komnena, dosti otevřenou západnímu světu, je však zcela příznačná.⁷³ Podstatnou část armády, která se pod Manuelovým vedením vypravila do Uher, zcela jistě tvořili i Rusové, Chazaři, Alani, Pečeněhové, Gruzíni, Arméni, Bulhaři, Turci a příslušníci mnoha dalších etnik, „Franky“ (tj. všechny muže přicházející z latinského Západu) nevyjímaje. Do císařových služeb se hlásili mnozí Normané, kteří neuspěli v bratrovražedném souboji o moc v jižní Itálii. Ti se na konstantinopolském dvoře setkávali s židovskými lékaři, na tržištích pak s Italy a Turky. Jeden Moravan tak jistě nikoho nepřekvapoval. Dokazuje to ostatně i sám Kinnamos, pro nějž tento bývalý cizinec po dvaceti letech působení v císařových službách už nebyl ani „Moravan“, ani „Čech“, možná překvapivě ani „Frank“, nýbrž „Říman znalý jazyka českého“.⁷⁴

A tím se přece jen vracíme na zdánlivě pevnější půdu textové komparace. Existuje totiž pouze jediný bod, na němž se konstantinopolský i pražský pisatel při relaci Bohutova poselství v zásadě shodují, a sice připomínka smlouvy uzavřené roku 1147 v Cařihradu. Interpretace je již ale u obou zcela odlišná. Zatímco Kinnamos užívá v souvislosti s Vladislavem termínu „λιζιον“,⁷⁵ jež snad lze chápat jako vyjádření určité formy vazaloty pojišťující císařův nárok na území s Boží pomocí dobytá křižáky,⁷⁶ sebevědomý Vincencius hovoří prostě o „dávném přátelství“.⁷⁷ Zcela v souladu s tím, jak svého udatného krále Vladislava ukazuje coby mocného a rovnoprávného příslušníka evropské panovnické elity.

O tom už ale dosti. Poté co Bohuta českému králi vyřídil císařovu zprávu, vrátil se do Báče, aby Manuelovi sdělil, jak u nepřítele pochodil. Pražský historik zaznamenal i údajné poselství, jež měl moravský Říman Byzantincům předat. Král Vladislav II. prý přišel pomoci králi uherskému. Jelikož nemá ve zvyku uhýbat z boje v zemi vlastní (jako by Vincencius připomínal krátce předtím doloženou královu neústupnost při pražském jednání s českými předáky), neučiní tak ani v zemi cizí. Stará se totiž o své vítězství, netoliko o život.⁷⁸

Zajímavé však je, že dle Kinnama Bohuta po návratu do byzantského tábora naopak ohlásil, že český král prý nepřišel císaře porazit, nýbrž poprosit – aby se smiloval nad Štěpánem III., jehož Čechové přijeli bránit. Navíc, pokud prý Štěpán III.

západního typu neznala. Na skutečnost, že nikde není doložena souvislost mezi Bohutovou cestou do Byzance a křížovou výpravou, však správně upozorňuje V. NOVOTNÝ, *České dějiny* I/2, s. 941, pozn. 1.

72) Srov. VINCENCIUS, s. 455.

73) Srov. Alexander P. KAHZDAN – Ann Wharton EPSTEIN, *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Berkeley 1986, s. 167–196.

74) KINNAMOS, s. 222.

75) KINNAMOS, s. 223.

76) Srov. František DVORNÍK, *Manuel I. Komnenos a Vladislav II., král český*, in: Z dějin východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný J. Bidlovi k šedesátým narozeninám, red. Miloš Weingart – Josef Dobiáš – Milada Paulová, Praha 1928, s. 58–70. K pojmu „λιζιον“ s. 62–63.

77) VINCENCIUS, s. 456, zdůraznění starobylosti ve spojení *amicicia antiqua* snad přece jen povyšuje vztah běžný na cosi mnohem pevnějšího a závažnějšího.

78) Srov. VINCENCIUS, s. 456.

uzmul tomu, kdo nyní císaře doprovází a Štěpána III. ohrožuje (tj. jeho mladší bratr Béla-Alexios), nějaké území, Vladislav milerád zjedná smírnou nápravu.⁷⁹

Co si s takovou nesrovnalostí historik počne? František Dvorník se domnívá, že přehání Vincencius, který svůj spis píše na oslavu Přemyslovcovy udatnosti.⁸⁰ Kanovníkovo následné sdělení, že císař se Bohutou prezentovaného českého odhodlání zalekl a, zanechav Štěpána IV. s vojenskou podporou jeho osudu, stáhl se v tichosti noci za Dunaj, přičemž ho útokem následoval i český král, předechnav i vojska uherská, aby se přichystal k jitřnímu střetu⁸¹ – to vše pak již Dvorník vůbec nezmiňuje, neboť to asi považuje za zcela smyšlené. Nevěří ani kanovníkově zprávě, že Štěpán IV. za úsvitu zbaběle následoval úprkem císaře a Čechevé, probuzeni tím vším ruchem, vtrhli do jeho tábora a stačili pobít a zajmout spousty urozených Řeků, chopit se jejich praporu, načež zde vztyčili své stany. Dle Dvorníkem nadále již zavrženého Vincencia⁸² pak následovalo nové byzantské poselstvo vyslané Manuelem k nepříteli, jež však mělo v překvapivě neporaženeckém duchu, jakoby zcela ignorujíc vypleněný tábor a nebohé zajatce, sebevědomě připomínat ono odvěké přátelství, mírové účely celé byzantské výpravy a především zdůraznit zájem Manuela chráněnce (tj. Bély-Alexia, jak lze vyvodit z kontextu.).

Zde Vincenciovo vyprávění naprosto postrádá logiku, bez ohledu na to, zda mu věříme, či zda je po vzoru F. Dvorníka odmítáme. Ani slovo o tom, že by Byzantinci Vladislava, který je měl právě vyhnat přes Dunaj z Uher a obsadit jejich narychlo opuštěný tábor, žádali o odpuštění, ani zmínka o přirozeně očekávatelné pokoře byzantského poselstva. Jediná prosba se týká otázky, kterou Kinnamos (ne však Vincencius) nadhodil již v souvislosti s misí Bohutovou, totiž mladého Bély-Alexia a jeho nároků na území při byzantské hranici, jež zpochybňuje Štěpán III. Na základě toho, jak Vincencius popisuje české řádění v byzantském táboře, bychom z Manuelovy strany očekávali smírné kompromisní návrhy, nikoli opakování původních požadavků. Vždyť Vincencius skutečný motiv Manuelovy výpravy (tj. hájení nárazníkového pásu jihozápadních Uher) vystihuje právě až nyní, tedy paradoxně v tomtéž okamžiku, kdy císaře zobrazil jako poníženého a Vladislavem de facto pokořeného.⁸³ Je zjevné, že Vincenciovo podání je podřízeno imperativu oslavnosti charakterizujícímu celé jeho dílo, nikoli faktografické přesnosti. Možná ale, jak se brzy pokusím ukázat, je nejasnost této kanovníkovy zprávy zapříčiněna ještě něčím jiným.

Právě v tomto okamžiku, na první pohled nesouvisle s hlavní osou vyprávění, navíc přesouvá pražský pisatel svou pozornost do Čech, kde se královna s biskupem

79) Srov. KINNAMOS, s. 223–224.

80) F. DVORNÍK, *Manuel I. Komnenos a Vladislav II.*, s. 69. Tak bychom ovšem mohli rovněž tvrdit, že Ioannes Kinnamos oslavuje svým dílem udatnost Manuela.

81) Srov. VINCENCIUS, s. 456.

82) Tamtéž, s. 456–457: *Grecorum imperator hec considerans, electos nuntios ad regem Boemie mittit, bona pace et antiqua amicitia eum salutans et refert, pro bono pacis se Ungariam intrasse, cum iuniorum fratrem regis manuteneat, et non hoc esse mirum, si hoc facit, cum et ipse regem Ungarie rogatu patris eius manuteneat, laborans, ut paterni regni aliquam partem obtineat et ut ad hoc ipsum pari desiderio regio iure laboret, eum monet et rogat. Interea...*

83) Tamtéž, s. 456: *de solio glorie descendent.*

(a vedle nich snad i Vincencius?) ustavičně modlí za zdar Vladislavovy výpravy.⁸⁴ Nezbyvá než konstatovat, že Vincencius vykonstruoval pro svého hrdinu tak slavné vítězství, že si s ním vzápětí ani sám nevěděl rady a raději zdůvodnil onu velkou slávu, kterou král právě v Uhrách prožíval, přímluvou jeho nejbližších v Praze. Drobným exkurzem do vlasti odvedl čtenářovu pozornost od nesrovnalostí v Uhrách, a mohl tak následně pokračovat ve svém popisu vyjednávání, nyní mnohem přesvědčivěji, neboť bez přílišného přehánění královny velikosti a císařovy pokory. Přesněji řečeno, českého krále už nadále neukazuje jako děsivého a neporazitelného válečníka, ale jako smířčího soudce a prostředníka, kolem nějž se točí všechna jednání mezi uherskou a byzantskou stranou (tedy přesně to, co čeští velmoži před výpravou nebyli s to pochopit). Takový obraz již ale zřejmě mnohem více odpovídá skutečnosti, neboť je zcela ve shodě s narací Ioanna Kinnama, který pro přečeňování Vladislavových zásluh neměl prázdný důvod, a přesto, jak jsme mohli vidět, je český král i v jeho interpretaci událostí činitelem vpravdě kardinálním!

Co dále? Dle Vincencia Vladislav II. ihned po vyslechnutí císařova poselstva informoval Štěpána III. o Manuelových požadavcích.⁸⁵ Následovala dlouhá, Vladislavem řízená jednání, jejichž výsledkem překvapivě bylo, jak si všiml již Dvorník,⁸⁶ úplné naplnění byzantských ambicí! Slovy Vincenciovými totiž „prostřednictvím a dle rady českého krále byla královu bratru [Bélovi-Alexiovi] dána jakási část Uher, uzavřel se mír a obě strany vše stvrdily přísahami.“⁸⁷ Pražský kanovník se zde sám usvědčuje z předchozí fabulace či přinejmenším značné dezinterpretace. Jak by nám asi vysvětlil, proč se český král, radostný po tak skvělém vítězství,⁸⁸ zasloužil o dokonalé a zcela přiznané uskutečnění plánů právě poraženého byzantského nepřítele?

Vincencius věnuje mnohem výraznější pasáž události pochybného rozsahu a dopadu (triumfální obsazení nepřátelského tábora), naopak nezpochybnitelně pozitivní a významné působení českého krále při vyjednávání, tak přesvědčivě doložené konstantinopolským historikem, shrnuje vpravdě lakonicky, tj. stručně (v pěti větách) a výstižně (pětkrát užito zásadního výrazu *pax*, dvakrát Vladislavovo *consilium*). Kinnamova informace, že Čechové na zachování ujednaných podmínek přísahali, navíc údajně dobrovolně připojili i jiné, dodatečné sliby, zůstává Vincenciem nepotvrzena,⁸⁹ a tudíž je teoreticky možné, avšak nikoli nutné označit

84) Tamtéž: *Interea domnus Daniel de suo rege sollicitus pro eo et exercituum eius incolomitate et prosperitate usque ad adventum eius Prage manens [...]. Judita, regina Boemie, de domno suo sollicita die et nocte orationibus vacans, de monasteriis non recedebat et pro domni regis domni sui dilectissimi salute per omnia monasteria orationes fundi exorat*. Na neorganické zapojení této pasáže do zbytku textu upozorňuje i A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika*, s. 127.

85) Srov. VINCENCIUS, s. 457.

86) F. DVORNÍK, *Manuel I. Komnenos a Vladislav II.*, s. 69: „Výhody, jichž Manuel po tomto tažení dosáhl, jsou příliš velké, než abychom mohli připustit porážku jeho v tom měřítku, jak ji líčí Vincenc. [...] Ve skutečnosti dostal Manuel vše, oč mu hlavně šlo, totiž vrácení apanáže Bélovi dané. [...] Za těchto okolností těžko věřití nějakému vážnějšímu neúspěchu byzantské armády.“

87) Srov. VINCENCIUS, s. 457: *Rege Boemorum mediante et consulente quaedam pars Ungariae fratri regis Ungarie datur, pax componitur et iuramenta ex utraque parte confirmantur*.

88) Srov. VINCENCIUS, s. 456: *de tanta letus victoria...*

89) *Vincenciova iuramenta ex utraque parte confirmantur* se zjevně vztahují jen na byzantskou a uherskou stranu (VINCENCIUS, s. 457).

ji za hyperbolu Kinnamovu. Mohla by mu snad sloužit jako nástroj k podtržení Vladislavovy věrolomnosti, jež se projeví hned následujícího roku, kdy Vladislav jakožto předobraz Kiliče Arslana II. opět všechny sliby poruší. Na prozatímním výsledku by to však nic neměnilo; oba pisatelé deklarují, že Štěpán III. roku 1164 uznal nároky Bély-Alexia, a to za zásadního přispění české diplomacie.

Vincencius podává ještě jakýsi epilog ke svému dramatickému vyprávění.⁹⁰ Nejprve jmenuje Vladislavova výtečného notáře Martina coby vyslance u císaře Manuela, jenž ho zahrnul skvělými dary. Následně nás zpravuje o císařově iniciativě ve věci dynastického propojení Přemyslovců s Komnenovci. Vladislavova neznámá vnučka (dcera Bedřichova) měla být provdána do Konstantinopole za Manuelova nejmenovaného vnuka. Zpráva se natolik úzce dotýká nejprestižnějších politických tahů pražského dvora, že ačkoliv ji nelze z žádného jiného pramene nijak ověřit, není mnoho prostoru pro její zpochybnění.⁹¹ Ostatně celá událost zapadá do tradiční komnenovské strategie zapojovat okolní panovníky do svého mocenského klanu a napomáhat diplomacii širokou sňatkovou politikou. Nevěsta byla dle Vincencia vypravena do Byzance roku 1165 (letopiscovy datace se ale vyznačují značnou nepřesností). Naopak ani slůvko nepadá o české výpravě do Uher, která je k onomu roku naznačena Ioannem Kinnamem.⁹² Potvrzuje se tím již uvedená hypotéza, že zpráva byzantského historika o opětovném postupu českého vojska je spíše odrazem obav v byzantském ležení a dokladem věhlasu českých bojovníků, nikoli důkazem skutečného Vladislavova postupu k Dunaji i roku 1165. Kinnamos si ji navíc nemohl odpustit, zamýšlel-li představit i Vladislava II. jako krivopřísežníka a zrádce.

Historik přemyslovského vládce si naopak na mírovém a přátelském vyznění své relace o česko-byzantských poválečných kontaktech skutečně zakládá. Zdůrazňuje tedy nesčetné a přebohaté dary, jež, včetně těch od vděčného dvora uherského, ve výsledku potěšily především ty, kteří se z domova svými modlitbami o český úspěch v celé uherské záležitosti také převelice zasloužili, totiž biskupa Daniela a královnu Juditu. Tím Vincencius uzavírá kroužek, který otevřel uprostřed svého rozporuplného sdělení o české pomoci Štěpánu III., a uzavírá také uherskou kapitolu svého vyprávění vůbec.

Viděli jsme, že Vincenciovo líčení po letném i důkladném čtení postrádá věcnou koherenci. Především výčet událostí po odchodu Bohuty z českého tábora se jeví jako navýsost pochybný a rozporuplný. Byť ani Kinnamova slova nejsou prosta zaujatosti a zjevných manipulací, věnoval byzantský historik dané problematice mnohem více prostoru i pozornosti. Celá záležitost pro něj byla mnohem podstatnější než pro Vincencia – a na rozdíl od pražského kronikáře v ní byl od roku 1165 i osobně angažován. Myslím si proto, že je nyní možné pokusit se za pomoci informací, jež předkládá literát byzantský, Vincenciovo vyprávění poněkud poopravit a přednést zde naraci třetí, mou vlastní.

90) VINCENCIUS, s. 457–458.

91) Srov. Krijnie N. CIGGAAR, *Une princesse de Bohême à Constantinople*, Byzantinoslavica 56, 1995, s. 183–187.

92) KINNAMOS, s. 242.

Domnívám se, že výprava Čechů do Uher roku 1164 měla dvě fáze. Ty nejvýraznější, leč povytce nesourodé zážitky, jež po návratu domů snad vyprávěli účastníci výpravy Vincenciovi, slily se pod pisatelovým brkem v jeden jediný příběh. Nelze si především nevšimnout až příliš nápadné podoby Vincenciem líčeného nočního útěku byzantského vojska přes Dunaj a následného ranního útoku Čechů na tábor Štěpána IV. s historkou, kterou vypráví Kinnamos v souvislosti se lstivým manévrem vojevůdce Nikefora Chaloupa.

Zdá se, že po ukončení mise špiona-vyslance Bohuty skutečně následovala ona jednání, která Vincencius mylně klade až za údajné vyplnění opuštěného byzantského tábora Čechy.⁹³ O Kinnamem zaznamenaných dobrovolných přísahách můžeme jistě pochybovat, to ale nic nemění na zdárném a smírném výsledku: Štěpán III. byl svým spojencem Vladislavem II. přiveden k uznání nároků Bély-Alexia na chorvatská území. Víme také, že císař Manuel měl po tomto velkém úspěchu odtáhnout domů, leč v cestě úplnému vyřešení všech problémů stála ještě neoblomnost Štěpána IV., který se odmítal vzdát své oprávněné touhy po uherské královské koruně. Byzantincům tehdy nezbývalo nic jiného než ponechat jej jeho vlastnímu osudu. V jižních Uhrách, odkud se zanic nechtěl stáhnout, jej však měl na císařův příkaz raději držet pod dozorem Nikeforos Chaloupes se svým vojskem. Jeho úkolem bylo i nadále přemlouvat Štěpána IV. k odchodu, zabránit mu v případném útěku do náruče Fridricha Barbarossy a zároveň odradit Štěpána III. od vytlačení strýce násilím. Chaloupes nijak netoužil po vojenském střetu s uherskými vojsky, která se, vidouce setrvalou přítomnost části byzantské armády a především nežádoucího Štěpána IV. na levém dunajském břehu, mezitím vydala na již druhé tažení na jih v témže roce (1164). Proto císařský vojevůdce zosnoval lest, díky níž se bitvě se Štěpánem III. a jeho spojenci skutečně vyhnul, vhodným načasováním ale zároveň přinutil Štěpána IV. k překročení Dunaje a tím i ke kýženému opuštění Uher.

Mezi aktivní spojence Štěpána III. si nyní dovoluji znovu započítat i Vladislava II., který, jak se domnívám, po ujednání míru sice táhl zpět na sever, leč seznav, že všechny podmínky nebyly dodrženy (Manuel vskutku nezajistil odchod Štěpána IV. z Uher), vyslyšel opětovné Arpádovcovy prosby. Znovu se připojil k protibyzantskému tažení a již podruhé v onom roce vedl česká vojska do oblasti dnešní Vojvodiny. Kinnamos tentokrát Čechy sice nezmiňuje, jasně však říká, že uherský král shromáždil proti svému strýci „ještě více sil“⁹⁴ než prve. Těžko si lze představit výraznější upevnění jeho pozice, pokud by jej zároveň opustila síla, kterou i následujícího roku (1165) zmiňuje jako podporu klíčovou,⁹⁵ totiž Vladislav II. a jeho české vojsko.

Připomeňme si nyní, díky jaké lsti Nikeforos Chaloupes zabránil střetu s aliancí Štěpána III. a donutil konečně jeho zatvrzelého strýce k ústupu. Ve chvíli, kdy se již šířila pravdivá zpráva o blížících se nepřátelských vojích (jistě včetně Vladislavových), rozhodl se předstírat, že po pravém břehu Dunaje se k nim ubírá císařské poselstvo s listem z Konstantinopole. Zalhal Štěpánovi IV., že tito neexistující

93) KINNAMOS, s. 224; VINCENCIUS, s. 457.

94) KINNAMOS, s. 226.

95) KINNAMOS, s. 242, přičemž opakují, že věcná nepravdivost této zmínky nyní nehraje žádnou roli, jde-li nám o konstrukci významu českého vojska a Vladislava II.

diplomaté mají obavy z přepadení jednotkami uherského krále, a je tedy nutno jim vytáhnout naproti. Překročil proto řeku, načež postupoval dále na jih do Sirmia na řece Sávě. Oklamáný Štěpán IV. tak zůstal na uherské straně sám, a když se již střetnutí s nepřítelem zdálo být nevyhnutelným a vážně hrozilo, že bude zajat, úprkem raději byzantské oddíly následoval a spěšným přechodem Dunaje Uhry opustil.⁹⁶

V tomto okamžiku, jak se domnívám, lze připojit i svědectví Vincenciovo. Toto je ta jitrní chvíle, o níž pražský kanovník hovoří jako o okamžiku Vladislavova vítězství.⁹⁷ Vždyť Čechové přiměli zbabelého Štěpána IV. k takovému kvapu, že za sebou v noci zanechal celý tábor i s nezanedbatelnou částí svého doprovodu. Jeho obavy byly zajisté oprávněné. Nebyl snad dle Vincenciových slov Vladislav II. již natolik blízko, že jeho muže poplašný povyk v balícím se Štěpánově táboře probudil ze spánku, takže sem ještě za úsvitu vpadli a jali se řídit? Když nachytali sdostatek zajatců a pobrali opomenuté korouhve, sami se v dobytém táboře rozložili a vztyčili své stany. Kořist byla dle svatovítského kanovníka náramná, a celá událost tedy pro většinu českých bojovníků patřila nepochybně mezi vrcholné zážitky celé výpravy. Vždyť lapit se podařilo i několik předních Řeků ze Štěpánova doprovodu – nezapomínejme, že Štěpán IV. byl de facto Byzantinec.

Ne, opravdu není jediný důvod důvěřovat naprosto všem aspektům Vincenciova podání těchto událostí. Vojsko císaře Manuela, obratně manévrující šiky pod vedením Nikefora Chaloupa a oddíly Komnenovce Štěpána IV. jeho zpravodajové skutečně nemohli spolehlivě rozlišovat, vždyť všechny pocházely z téhož nepřátelského a kulturně velmi vzdáleného byzantského prostředí. Z celého Vladislavova tažení roku 1164 Vincencia zaujala především spousta kořisti a darů, jejíž značná část byla následně v Čechách rozdělena mezi rozličné církevní instituce, Vincenciovu svatovítskou kapitulou nevyjímaje.⁹⁸ Vyprávění účastníků výpravy se pak zřejmě točilo především kolem dvou nejpozoruhodnějších zážitků. Tím prvním bylo nečekané (ať už milé či nikoli) setkání s byzantským Moravcem Bohutou, tím druhým pak velice úspěšný zákrok proti Štěpánu IV., který před českými vojáky jen tak tak uprchl, a navíc jim zanechal v plen svůj tábor, oplývající exotickými poklady. Že na sebe tyto dva okamžiky ve skutečnosti nenavazovaly, nýbrž oddělovalo je zřejmě zdoluhavé putování celého českého vojska k domovu a zase zpátky, Vincencius z nějakého důvodu nezaznamenal. Naopak se rozhodl pro jejich spojení, což nutně vedlo k tomu, že v jeho mylném podání před Vladislavem II. prchá i sám císař Manuel, aby ovšem vzápětí překvapivě neustoupil ani o krok ze svých požadavků a navíc přiměl Vladislava k podpoře svých nároků proti Štěpánu III.

Mohlo by se zdát, že český král mladého Arpádovce zradil, ve skutečnosti však vidíme, že spíše směřoval ke smírnému řešení, snad i v tušeném souladu s přáními Fridricha Barbarossy. Mír uzavřít pomohl, leč když jej Štěpán III. znovu požádal o pomoc, neodmítl, neboť byzantská strana svůj závazek vyvést králova strýce ze země nesplnila. Vladislavův konzistentní postoj ke spojení se Štěpánem III.

96) KINNAMOS, s. 226.

97) VINCENCIUS, s. 456.

98) VINCENCIUS, s. 458: *monasterium sancti Vennezlai...*

a jeho matkou Eufrosynou, utvrzenému navíc ještě sňatkem jeho syna Svatopluka s arpádovskou princeznou, byl pevnější než jakékoliv závazky dané vzdálenému císaři na Bosporu (kterého ovšem, a to zdůrazňuji, nikdy neporazil ani nevyhnal za Dunaj z Uher). Jak se tato skutečnost proměnila po uzavření dalšího dynastického spojení, tentokrát ale mezi Přemyslovci a Komnenovci následujícího roku (1165), není zcela jasné. Vladislav se však napříště již do byzantsko-uherských válek ve druhé polovině šedesátých let nezapojoval, soustřediv se raději na vnitřní problémy země spojené s rostoucí nedůvěrou k Barbarossovi a s řešením otázky nástupnictví svého syna Bedřicha.

* * *

Tolik tedy k novým poznatkům o jednotlivých fázích české přítomnosti v Uhrách roku 1164, jejichž historická struktura byla doposud značně deformována tím, že kanovník Vincencius spojil všechny nejvýraznější zážitky českých vojáků v jeden propletený celek, do něž jako náplast na kontextuální trhliny zakomponoval snad i vzpomínku na vlastní aktivity v oné době, totiž zbožné přímlyvy v Praze za Vladislavův zahraniční úspěch.

Nebyly to ale výhradně otázky diachronního vývoje, jež jsem si v úvodu položil. Zajímavý je také celkový pohled byzantského kronikáře na českého panovníka, tj. na český středověký stát jím personifikovaný. Není překvapivé, že i Vladislav II. sloužil Ioannu Kinnamovi povýtce jako jeden z mnoha příkladů nevěrníků a zrádců, kteří věčně poškozují mír obnovovaný komnenovskými císaři Ioannem II. a jeho synem Manuelem. Je nutno smířit se s tím, že rovněž český panovník byzantského pisatele zajímal netoliko sám o sobě, ale spíše coby předobraz Kiliče Arslana II., jehož zradu a její dopady zažil Kinnamos roku 1176 na vlastní kůži. Přesto však je Kinnamův text natolik jemně odstíněný, že pozoruhodných detailů k prozkoumání se v něm i tak nachází vpravdě nemálo.

Nelze zpochybnit, že Vladislav II. zůstává jednou z nejvýraznějších vedlejších postav celého Kinnamova díla. Je autorem nahlížen coby integrální součást latinského Západu, jako silný, aktivní a samostatný spolupracovník nebezpečného Fridricha Barbarossy. To se odráží i v nepřímém geografickém určení Čech. Tvrdí-li byzantský úředník, že Uherské království leží uprostřed západních národů, na jak „západním Západě“ se asi v jeho imaginaci nacházela Praha? V některých aspektech je intenzita politického zabarvení slov „Západ“ a „Východ“ ve 12. i 21. století srovnatelná.

Zdůrazňuji však, že český panovník v žádném případě není cařihradským klerikem popisován pouze jako nepřátelský (protože „západní“), ale především jako vládce mimořádně mocný. Tím potvrzuje i naši představu politika, který se, pokud není v konkrétních případech donucen mocenskou převahou svého nepřekonatelného štaufského souseda k opaku, projevuje jako muž vysokých ambicí i schopností. O uspořádání Uher například jednal s Byzantinci tak, aby to východnímu i západnímu císařství vyhovovalo, bez ohledu na konkrétní lokální uherské politiky a jejich zájmy, samotného krále Štěpána III. nevyjímaje. Připomeňme, že jako mezinárodně respektovaný vyjednaváč se během své vlády Vladislav II. projevil vícekrát

(v Polsku či v severní Itálii), což dokládá nejen vždy glorifikující Vincencius, ale vedle Byzantinců Ioanna Kinnama či Michaela z Anchialu⁹⁹ například i freisinský kanovník Rahewin.¹⁰⁰

Můžeme tedy vše shrnout konstatováním, že pokud na českého krále a jeho stát nahlédneme pomocí skel cizích a značně od pražského dvora vzdálených, zjistíme, že jej můžeme nacházet i ve zcela jiném kontextu než v diskurzu již mírně zpuchřelého slovíčkaření o míře německého vlivu na jeho činy. Zjistíme, že jeho politika byla mnohem širší než jen pouhý zápas o přízeň Fridricha Barbarossy a skutečně barevnější než nekonečný boj o zajištění dědičnosti královského titulu pro jeho potomky.

A co se týče neplodných a snad již zbytečných debat o tom, kam Čechy historicky náleží, jestli na „Východ“ či na „Západ“, nebo jsou-li dokonce jakýmsi místem střetávání a mostem, můžeme do nich přispět jednoznačným tvrzením, že ve 12. století měl „Východ“ o naší pozici jasno – k němu Čechové rozhodně nepatří. A do role prostředníka se staví, pokud se jim to hodí.¹⁰¹

SUMMARY

The Hungarian Campaign of Vladislaus II in the eyes of John Kinnamos and Vincentius

The article analyses Czech-Byzantine contacts in the 1160s. The author focuses on a reconstruction of the mainly diplomatic confrontation in Hungary, capped by a peaceful dynastic marriage. From the perspective of the history of everydayness, however, the most distinctive is the figure of the Moravian Boguta, “A Roman who knew Czech”, mentioned in both basic sources. Those are the treatises of the canon of Prague Vincentius and an official in Constantinople John Kinnamos. The comparison presented of the two leads to a closer specification of the chronology of the Bohemian campaign of 1164. Kinnamos’s little known text in Czech historiography moreover offers an interesting view of the Byzantines on Bohemia and Vladislaus II.

The study has three parts. First, based on Kinnamos’s relation it puts the events in Hungary in 1162-1165 into context and summarizes them. The author draws attention to the writer’s narrative strategy, apologizing for all of the methods of Emperor Manuel, who at the decisive moment stopped supporting the claims of his relative, Stephen IV, to the Hungarian throne. Vladislaus II, depicted as a false king but also a skilful negotiator, is then presented in Kinnamos’s work as one of the most distinctive prototypes of the traitorous Kilij Arslan II, victor in the battle at Myriokephalon in 1176. He appears as the strongest of the allies of Stephen III. The expression “Czechs” (and not *Bohemians*) is captured here for the very first time in the sources of the High Middle Ages.

The second part shows the difference between Vincentius’ and Kinnamos’s versions. Based on the most distinctive moments of the Bohemian campaign into Hungary in 1164, the canon of

99) Srov. edici inaugurační řeči Michaela z Anchialu in: R. BROWNING, *A New Source on Byzantine-Hungarian Relations*, s. 202, l. 539, komentovaný překlad na s. 213.

100) *Ottonis et Rahewini Gesta*, s. 221.

101) Při vzniku této studie mi velmi trpělivě a ochotně pomáhali především moji učitelé Martin Nejedlý, Petr Sommer, Vladimír Vavřínek, Blanka Zilynská a Josef Žemlička, za což jim upřímně děkuji.

Prague creates his own story in which he composed as a plaster over the contextual cracks also a commemoration of his own pious intercession in Prague. Before Vladislaus II, also Emperor Manuel himself apparently flees, surprisingly to not climb down at all from his demands immediately and moreover encourages Vladislaus to support these claims against Stephen III.

According to the reconstruction proposed by the author, the army of Vladislaus II reached the Byzantine opponent. Then, successful negotiations confirmed the claim of Stephen III to the Hungarian throne but also that of Béla-Alexius on the territory bordering the Byzantines. The imperial army hence calmly left the Danube lowland, but not Stephen IV, refusing to come to terms with the loss of Manuel's support. It was thus precisely his camp which Vladislaus II plundered. Not the emperor, but Stephen IV was forced by the Czechs to flee from Hungary. On the other hand, Kinnam's report on the Bohemian campaign into Hungary the following year (1165) likely does not reflect reality.